

Tıp Eğitiminde Refleksiyon The Reflection in Medical Education

Giray Kolcu¹, Mukadder İnci Başer Kolcu²

¹ Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi ve Bilişimi Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye

² Arş.Gör., Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Özet

Refleksiyon, modern tıp eğitiminde önemli bir yer edinmiştir. Refleksiyonun özü, anlamayı geliştirme ve mantık yürütmedir. Refleksiyon ve öğrenme arasındaki ilişkiden, bu alanda oldukça faydalanılmaktadır. Reflektif öğrenme için birçok yaklaşım çalışılmıştır. Bunlar arasında kişisel gelişim planları ve portfolyalar ön plana çıkmaktadır. Refleksiyon becerisinin geliştirilmesi için de deneyime dayalı öğrenme önerilmektedir. Bu derlemede de tıp eğitiminde refleksiyonun yeri tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, refleksiyon, tıp

Summary

Reflex has an important place in modern medical education. Core of the reflex is the development of meaning and logic. Relation between learning and reflex, is very beneficial in this area. Many approaches have been studied for reflective learning. Among these, personal development plans and portfolios are at the forefront. Experimental learning is also suggested for the development of reflex skill. In this review, the place of reflex in medical education is discussed.

Key words: Education, reflex, medicine

Kabul tarihi: 21.12.2017

“Eğitim ve öğretimin amacı, yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, devrimci, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek yetenekte, doğru düşünlü, iradeli, hayatta tesadüf edeceği engelleri yenmeye kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir.” Gazi M.Kemal ATATÜRK

Düşünme; Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu; karşılaştırma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisidir. Günümüzde düşünme içerisinde “Üst Düzey Bilişsel Beceriler” adı altında öğretilbilir, öğrenilebilir bir beceri alanından bahsedilmektedir. Üst düzey bilişsel beceriler düşünmenin eleştirel, mantıksal, reflektif, metakognitif ve yaratıcı yönleri ile ilgilidir.

Refleksiyon kavramı temelinde metakognisyon süreci ile ilişkilidir. Bu kavramı derinlemesine incelediğimizde metakognisyon “düşünme hakkında düşünme olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle

metakognisyon bilişsel süreci ayıklayan (select), izleyen (monitor), değerlendiren (evaluate) öz-düzenleyici bir süreçtir (1). Refleksiyon kavramının teorik arka planında Dewey refleksiyon sürecine “Dünyanın hissiyatını” anlama becerisi için odaklanmıştır (2). Bu dönemde refleksiyon sürecini; öneriler, problem, hipotez biçimleme, nedenleme ve test etme olarak beş aşamada tanımlamıştır. Refleksiyon için gereken beceri ve nitelikleri ise gözlem yapmak, incelemek, sorgulamak ve çözümleme yapmak olarak tanımlamıştır. Dewey, reflektif düşünmenin dört boyutunu ise; görüşler arasında anlamlı ilişkilere dayanan ardışıklık olması, olgulara ilişkin duygu ve inançlar üzerine durulması, duyuları olumlu duruma getirme ve gelişmeyi amaçlaması ve algılanan ya da düşünülen durumlar mantıksal olarak uygun olup olmama koşullarına göre kabul ya da reddedilmesi olarak tanımlamıştır (2).

Habermas ise refleksiyonun bilgi beceri edinimi için kullanım yönüne odaklanmıştır (3). Bu aşamaya kadar deneyimlerden bilgi edinme yolu ile öğrenme kavramı üzerine tartışılmıştır.

Deneyimden öğrenme ile ilgili deneyime dayalı öğrenme (experiential learning), araştırarak öğrenme ve problem çözme (inquiry learning and problem solving), kooperatif grup öğrenmesi (co-operative group learning) ve öğrencilerle müzakere edilen eğitim programı (negotiating curricula with students) gibi birçok yaklaşım tanımlanmıştır (3).

Kolb'un 1984 yılında geliştirdiği deneyime dayalı öğrenme döngüsü modeli ile refleksiyon ile öğrenme arasındaki ilişki kurulmuştur. Bu model; deneyim, refleksiyon, genelleme ve yaşama geçirme olarak tanımlanmıştır (4).

Schön 1987 yılında Kolb'un modelinden faydalanarak başka bir noktaya odaklanmıştır. Schön reflektif düşünme yaklaşımı sürecini eylemde yansıtma, problem durumu, problemin çerçevesini belirleme, demene ve sonuçları inceleme/gerçekleştirme olarak tanımlamıştır (5,6). Refleksiyon çeşitleri olarak ise eylemde refleksiyon (reflection-in-action), eylem üzerine refleksiyon (reflection-on-action), eylem için refleksiyon (reflection-for-action) ve bağlam üzerine refleksiyon (reflection-upon-context) sayılmaktadır (5,6).

Refleksiyon bir eylemin oluşundan öncesi, oluşma süresi ve olduktan sonrasında düşünme ile ilgili metakognitif bir süreçtir, bu metakognitif süreç "kendini" ve "süreç" üzerine derin düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu derin düşünme ile eylemin önceki karşılaşmaları gelecekteki karşılaşmalar ile ilişkilendirilir.

Refleksiyon eylem ile karşılaşmanın tüm evrelerinde olabilir. Derin düşünme eylem ile karşılaşmadan önce, karşılaşma sırasında veya karşılaşmadan sonra olabilir. Eylem öncesinde refleksiyon yapmak öğrenme hedeflerine ulaşmak için gerekli yaklaşımlar konusunda avantaj yaratabilir. Fakat refleksiyon sıklıkla eylem sırasında ya da sonrasında gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşımın kişisel gelişim ve öğrenme üzerine potansiyel etkisi olduğu düşünülebilir.

Refleksiyon çeşitleri dört ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Eylemde refleksiyon (reflection-in-action); bir eylem devam ederken bireylerin beklenmeyen bir durumla karşılaştığında, o anda ve sezgisel olarak cevap verebilmek ve çözüm üretebilmektir. Eylemde yansıtmanın gerçekleşebilmesi için bireyin bilinçli olma eleştirel düşünme ve hızlı hareket etme gibi

özelliklere sahip olması gerekir. Eylem üzerine refleksiyon (reflection-on-action); eylem sona erdikten sonra geriye dönüp değerlendirme yapma ve eylemler üzerine tekrar düşünmedir. Eylem için refleksiyon (reflection-for-action); bu iki tip yansıtmanın daha sonraki eylemlere rehberlik etmesi ve eylemlerin yeniden yapılandırma için kullanılmasıdır. Bağlam üzerine refleksiyon (reflection-upon-context); eylemin teorik arka planı üzerine derin düşünme etkinliğidir.

Refleksiyon ile öğrenme arasındaki ilişki ile ilgili çalışmalar refleksiyon ve reflektif pratik ile ilgili bir çok teorik model ile başlamıştır. Kolbu'un refleksiyonu öğrenme ile ilişkilendirmesinden sonra deneyime dayalı öğrenme döngüsü; yeterliğe/yetenliğe dayalı eğitim, öğrenme çıktılarına dayalı eğitim, sürekli mesleki gelişim, kişisel bağımsız çalışma ve öğrenme ihtiyaçlarının özdeğerlendirmesi alanlarında yükselmiştir.

Refleksiyon becerisi sorunlar, belirsizlikler, sorular ve ikilemler ile aktive olur. Bu alanları eğitim alanında geliştirmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bunlar stratejiler öğrenme stratejileri, prova, detaylandırma, organizasyon ve üst biliş unsurlarını içerir. Refleksiyon için Zimmerman ve Shunk'ın öz-düzenlemeli öğrenme modeli (Self regulated learning model) önerilmektedir (7). Bu modelin refleksiyon için motivasyon, refleksiyon için metakognitive beceriler, reflektif hikaye anlatma ve yazma olarak üç unsuru vardır.

Öğrenenin metakognitif becerilerinin gelişimi için en önemli unsurlarından biri refleksiyon için motivasyondur. Refleksiyon için metakognitive beceriler arasında fark etmek unsurunda kendini izleme (düşünce ve duyguların izlenmesi farkındalığı artırır (8)), diğerlerinin geribildirimi (supervisor veya mentor geribildirimi), kritik olaylar ve anlamlı olay analizleri vardır. İşleme unsurunda ise öğrenme ihtiyaçlarının tanımlanması (reflection for learning), terapötik ilişki geliştirmek için refleksiyon, tıbbi profesyonelizm, iletişimci (hasta hekim iletişimi için), profesyonel pratiğin geliştirilmesi için refleksiyon vardır. Reflektif hikaye anlatma ve yazma unsuru deneyim paylaşımının en iyi yollarından biridir. Reflektif hikayeler ile bilgi, düşünce ve duygu anlatılabilir. Reflektif hikaye yazma mezuniyet öncesi tıp eğitiminde ve sürekli eğitimde refleksiyon becerisi gelişimi için önerilmektedir (9,10,11).

Mezuniyet sonrası ve sürekli eğitimde reflektif öğrenme için bir çok yaklaşım çalışılmıştır (12). Bunlar arasında Kişisel gelişim planları ve portfolyolar ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar eğitimlerin, sertifikasyonların ve revalidasyonların önemli komponenti olarak planlanır. Kişisel gelişim planlarında öğrenme ihtiyaçlarının tanımlanması ve tanımlanmış öğrenme ile karşılamak için plan geliştirme amaçlanmaktadır. Portfolyo ise tanımlanmış öğrenme ihtiyaçlarının belirlenmesi için önerilmektedir (13).

Tüm bu yaklaşımların farklı yönleri olsa da anlamayı geliştirme ya da mantık yürütme refleksiyonun özüdür. Bu becerilerin gelişimi ve reflektif düşünme stratejileri için; reflektif günlükler, öğrenme günlükleri (14), kavram haritaları (15,16,17), zihin haritaları, soru sorma, kendine soru sorma, kendini değerlendirme (18), anlaşmalı öğrenme, öğrenme yazıları, yansıtıcı tartışma oturumları planlanabilir.

Refleksiyon becerisinin tıp eğitiminin lisans dönemi, lisans sonrası dönem ve sürekli tıp eğitimindeki çıktıları için geliştirilmesi önerilmektedir. Hatta yaşam boyu öğrenme becerisi için de refleksiyonun katkısından söz edilmektedir.

Lisans, lisans sonrası ve sürekli tıp eğitiminde refleksiyon becerisinin geliştirilmesi için deneyime dayalı öğrenme önerilmektedir (19). Deneyime dayalı öğrenme “Deneyime dayalı öğrenme döngüsü” ile modellendirilmiştir (4). Bu döngünün 4 fazı vardır. Birincisi deneyim edinmedir. Bunun için iyi yapılandırılmış ve iyi entegre edilmiş bir deneyim planlanması gereklidir. Bu aşamada kişiye çeşitli aktiviteler üzerinden bir deneyim yaşatılır. İkinci aşamada ise refleksiyon yapılarak konu ile ilgili düşünme sağlanır. Refleksiyon bu aktif öğrenme süreci için olmazsa olmazdır. Üçüncü aşamada genelleme yapılır. Dördüncü aşamada ise öğrenilen bilgi, beceri ya da tutum yaşama geçirilir.

Refleksiyon modern tıp eğitiminde önemli bir yer edinmiştir (19). Profesyonel tıbbi uygulamaların öztedavi edici özelliği de vardır bu nedenle bu eylemler üzerine düşünme hekimi olumlu etkilemektedir. Çünkü hekimin tutumları içerisinde şevkat ve empati gibi kişisel değerleri de önemli yer almaktadır. Hem kendini hem de durumu anlamak basit bir yeni bir beceri edinme sürecinden öte yaşam boyu öğrenme becerisini geliştirmeye de katkı sağlamaktadır. Bu aşamada

refleksiyon becerileri içerisindeki öz/kendi/self kavramı hekimlerin özdüzenleme becerili yaşam boyu öğrenenler olmalarının en önemli unsurlarından biridir.

Terapötik ilişki geliştirmek için refleksiyonda hekimler “iyi hekim” olabilmek için hasta ve hasta yakınları ile uygun terapötik ilişki için refleksiyon yaparlar. Terapotik ilişki için refleksiyon bir çeşit psikoterapidir. Çünkü insani değerleri ve insanı anlamak üzerine derin düşünmeyi hedefler. Terapötik ilişki kurmak hekimlik pratiğinin önemli bileşenlerinden biridir. Profesyonel olabilmek için anahtar özelliklerden biridir. Bir süpervizör rehberliğinde refleksiyon bu yaklaşım için kısmen uygun olabilir. Terapötik ilişki gelişimi için refleksiyon lisans sonrası ve sürekli tıp eğitimi için önemlidir. Aynı zamanda klinik dönemdeki lisans öğrencileri için de uygulanabilir.

Profesyonel pratik geliştirmek için refleksiyonda klinisyenlerin durumları değerlendirilir. Klinisyenler çoğunluklar karmaşık ve zayıf tanımlanmış durumları çözme sorumluluğundadır. Profesyonel pratiğin bu “karişıklığı” uzmanlığı kalbidir (5,6). Uzmanın karmaşık durumlarda hızlı bir şekilde karar vermesi gerekmektedir. Bu aşamada “reflection-on action” yapmak yerine mental işlevlerinin “reflecion-in action” yapması ve duruma hakim olması gerekmektedir. Uzman olabilmek için birçok bilgi ve beceri biriktirmek gerekir. Uzmanlık birçok bilgi ve becerinin karmaşık entegrasyonu ile yaşama aktarılır. Profesyonel pratiğin gelişimi için refleksiyon lisans sonrası ve sürekli tıp eğitimi için önemlidir.

Öğrenciler reflektif aktiviteler ile ilgili değerlendirmelerden hoşlanmazlar. Çünkü öğrenciler düşünme süreçleri ile ilgili bilgi vermeyi “özel” sayarlar. Fakat bu süreç geçerli ve güvenilir yöntemler ile değerlendirilebilir. Refleksiyon becerisinin ölçme değerlendirilmesinde birçok yöntem önerilmektedir. Geribildirimler ile formatif değerlendirme, mezuniyet öncesi tıp eğitimi programında bir öğretim dönemi sonunda summatif değerlendirme yapılabilir.

Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi mezuniyet öncesi (lisans), mezuniyet sonrası (lisansüstü) ve sürekli mesleki gelişim için planlanan eğitim programlarında refleksiyon etkinliklerine sıkça yer vermektedir. Mesleki ve iletişim becerileri eğitimlerinde refleksiyon

becerileri için tartışma ortamı sağlanmaktadır. Tıpta Beşeri Bilimler ve Sanat dersi kapsamında refleksiyon egzersizleri yapılmaktadır. Lisans üstü eğitimlerde asistan oryantasyon programı kapsamında hasta hekim, hekim hekim iletişime yönelik refleksiyon uygulamaları planlanmıştır. Aynı zamanda fakültemizde eğitici gelişimi programı tümüyle deneyim dayalı öğrenme döngüsüne göre tasarlanmıştır. Refleksiyon becerileri ile ilgili uygulamaların tıp eğitiminde daha sık ve çeşitli uygulamalarının eğitim programı çıktılarını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. Flavell JH. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist* 1979;34(10):906-11.
2. Dewey J. How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process. New York: D.C. Heath and Company, 1933.
3. Habermas J. Knowledge and Human Interests (trans. J. Shapiro). London: Heinemann, 1972.
4. Kolb DA. Experiential learning: Experience as the source of learning and development (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984.
5. Schön DA. Educating the reflective practitioner. Washington, DC. American Educational Research Association, 1987.
6. Schön DA. Educating the reflective practitioner. San Francisco: Jossey-Bass, 1987.
7. Zimmerman B, Shunk D. Self-regulated learning and academic thought. Lawrence Erlbaum, 2001.
8. Epstein R. Mindful practice. *JAMA* 1999;282: 833-9.
9. DasGupta S, Charon R. Personal illness narratives: Using reflective writing to teach empathy. *Academic Medicine* 2004;49:351-6.
10. Bolton G. Reflections through the looking-glass: The story of a course of writing as a reflexive practitioner. *Teach High Educ* 1999;4(2):193–212.
11. Mc Drury J, Alterio M. Learning through story telling in higher education: Using reflection and experience to improve learning. London: Kogan Page, 2003.
12. Rughani A. The GP's guide to personal development plans. 2nd ed. Abingdon: Radcliffe Medical Press, 2001.
13. Moon JA. Learning journals: A handbook for academics, students and professional development. London: Kogan Page, 1999.
14. Moon JA. A handbook of reflective and experiential learning: Theory and practice. Abingdon: Routledge Falmer, 2004.
15. Acat B. Kavram Haritalarının Türkçe Öğretiminde Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 2003;34:168-93.
16. Evrekli E, İnel D, Balım AG. Kavram ve zihin haritası kullanımının öğrencilerin kavramları anlama düzeyleri ile fen ve teknolojiye yönelik tutumları üzerindeki etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniv Eğit Fak Derg* 2009;229-50.
17. Dil S, Öz F. Hemşirelik Öğretiminde bir strateji: Kavram haritasının kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 2014;1(1):81-9.
18. Hancock R, Settle D. Teacher appraisal and self-evaluation. Oxford, UK: Blackwell, 1990.
19. Sanders J. The use of reflection in medical education: AMEE Guide no:44. *Med Teach* 2009;31(8):685–95.

İletişim:

Yrd.Doç.Dr. Giray Kolcu
Tıp Eğitimi ve Bilişimi Anabilim Dalı,
Isparta, Türkiye
Tel: +90.505.5306179
E-mail: giraykolcu@gmail.com